

Çeviri

Gönderim Tarihi: 20.04.2024

Kabul Tarihi: 11.06.2024

Yayın Tarihi: 30.11.2024

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2024, 4(1): 159-170

Translation

Received Date: 20.04.2024

Accepted Date: 11.06.2024

Published Date: 30.11.2024

DOI Number: 10.59902/yazit.1471399

GENELDEN ÖZELE TÜRKİYE'DE ALEVİLER VE NUSAYRİLER (HATAY BÖLGESİ VE HACİBEKTAŞ KASABASINDA YAPILAN SAHA ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA)*

Alevis vs. Alawites in Turkey: From the General to the Specific (Based on Field Studies in the Town of Hacibektaş and Hatay Province)

Daria ZHIGULSKAYA

Çeviren: Barış DEMİRKAYA*

ÖZ

Coğrafi konumu; etnik, dini ve kültürel heterojenliği göz önüne alındığında modern Türkiye, hem oryantalistlerin hem de küresel anlamda siyasi ve toplumsal meselelerle ilgilenen geniş bir kitlenin özel olarak ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda, Türk Aleviliği ve Türk Alevileri konusu son yıllarda hususi bir ilgi görmektedir. Ancak Türkiye Alevilerinin sıklıkla Suriye Nusayrileri ile karıştırılmaları, Türk Aleviliği kavramının ciddi anlamda tahrifata uğramasına neden olmaktadır. Ağırlıklı olarak ülke nüfusunun %12'sini teşkil ettikleri Suriye'de varlık gösteren Nusayriler, buna karşın Türkiye'de yaklaşık 350.000 kişilik bir cemaattir. Çoğunlukla Hatay, Adana ve Mersin'in güney bölgelerinde yaşarlar ve etnik bakımdan Arap'tırlar. Bu makale, Hatay bölgesi ve Hacibektaş kasabasında yürütülen saha çalışmalarındaki bulgulara dayanmakta ve Türkiye'deki Alevi ve Nusayrî cemaatlerinin bölgesel görünümüne dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada her iki inancın karakteristik özellikleri, iki toplumdaki toplumsal örgütlenme gelenekleri ve ibadet biçimleri üzerinde durulmuştur. İki inanç arasındaki benzerlikler özetlenmiş ve ayırt edici özellikler vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Alevilik, Nusayriler, İslam, Şiilik, sufizm, Türkiye

ABSTRACT

In view of its geographical location and the ethnic, religious and cultural heterogeneity of its population, modern Turkey is of special interest both to orientalists and to a wide range of people interested in global political and social affairs. In this context, the subject of Turkish Alevism and Turkish Alevis has acquired particular relevance in recent years. However, Turkey's Alevis are often confused with the 'Alawites (Nusayrîs) of Syria, leading to a gross distortion of the concept of Turkish Alevism. The 'Alawites (Nusayrîs) are concentrated mainly in Syria, where they constitute around 12% of the country's population, though there is a small community of approximately 350,000 people in Turkey. They live predominantly in the southern provinces of Hatay, Adana and Mersin, and are ethnic Arabs. This paper is

* Makalenin orijinal künyesi: Zhigulsjaya, Darya (2019). "Alevis Vs. Alawites In Turkey: From The General To The Specific (Based On Field Studies In The Town Of Hacibektaş And Hatay Province)". *International Journal of Humanities and Education (IJHE)*, 5(10): 195-206.

* Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye. E-posta: barisdemirkayaaa@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3715-2580.

based on the findings of field studies carried out in the town of Hacıbektaş and in Hatay province and aims to highlight the regional aspects of the Alevi and 'Alawite (Nusayrî) communities in Turkey (the 'Alawites of Syria are not reviewed here). The focus is on the characteristics of the two faiths, their forms of worship and the traditions of social organization within the two communities. The similarities between the two faiths are summarized and their distinctive features are highlighted.

Keywords: Alevis, Alawites (Nusayrîs), Islam, Shiism, sufism, Türkiye

Giriş

Anadolu Alevileri ile ilgili bilgilere Sovyet ve Rus şarkiyat çalışmalarında yalnızca tek tük, Batı literatüründe ise biraz daha sık tesadüf edilmektedir. Türk araştırmacılar, Alevilik üzerine bu alanda uzun araştırma geçmişiyle desteklenen, çok sayıda ve çeşitli eserler ortaya koydular. Bu alanda, Batılı şarkiyatçıların en dikkat çekenini ise Alevilik ve Bektaşilik üzerine birçok eserin yazarı olan I. Melikoff'tur. P. Andrews, M. Dressler, K. Kehl-Bodroghhi, H. Schüler, D. Shankland, K. Vorhoff gibi isimler de Anadolu (Türk) Aleviliği çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Türk araştırmacılar tarafından Aleviliğe yönelik ilk tetkikler; 1920'lerde Mehmed Fuad Köprülü, Ziya Gökalp ve Baha Said tarafından yayımlanan makale ve çalışmalarla başlamıştır. Türk milletinin uluslaşma süresince, Aleviliği (Bektaşiliğin yanında) Türk kültürünün ve Anadolu folklorunun vazgeçilmez bir parçası olarak yorumlamak -1980'lere kadar- bir gelenek halini almıştır. 1980'lerden itibaren Türkiye'de, Alevilik hakkında çok fazla eser verilmiştir. Bu çalışmalar kalite, nesnellik ve içerik bakımından farklılık göstermektedir. Günümüzde bu alanda Türkiye'de önde gelen araştırmacılardan biri, A. Yaşar Ocak'tır.

Arap Alevileri (Nusayrîler)¹ üzerine yapılan çalışmalar Anadolu Alevileri üzerine yapılan çalışmalara oranla daha azdır. Bu durum, kısmen birinci grubun yüksek muhafazakarlığı ile açıklanabilir. Batı'da L. Massignon ve T. Olsson gibi isimler Nusayrî araştırmalarına katkıda bulunmakla birlikte Arap Alevilerinin tarihi üzerine muhtemelen en kapsamlı çalışma, kendisi de bir Nusayrî olan M. et-Tavil'e² aittir. M. et-Tavil'in kitabı, ilk olarak 1920'lerde yayımlanmıştır. Türk yazarlardan bu konuda en dikkat çeken isim H. Türk'tür³.

Alevi ve Nusayri İnançlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi ile İlgili Temel Teoriler

Aleviliğin Anadolu'da ilk kez ne zaman ve hangi yüzyılda ortaya çıktığını belirlemek genel manada zordur. Buradan hareketle iki önemli dönemden bahsedilebilir: Bazı Türk boylarının (Oğuzlar ve diğerleri) Anadolu'ya geldiği 11-12.

¹ Bu makalede Arap Alevisi ve Nusayri tabirleri birbirlerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmıştır.

² Bu makalede, kitabın Türkçe çevirisi kaynak olarak alınmıştır (et-Tavil, 2000).

³ Bu araştırma, Türk'ün son çalışmasından fazlasıyla ilham almıştır. Bk. (Türk, 2013).

yüzyıllar; Şiilerin Anadolu ve Azerbaycan'da Osmanlı karşıtı mücadelelerinin zirveye ulaştığı 15-16. yüzyıllar.

Gerçekte, 16. yüzyıla kadar Doğu Anadolu'daki Türk boylarının İslam algıları ekseriyetle İslam öncesi inanışlara (Şamanizm, Budizm ve muhtemelen Maniheizm unsurları dahil olmak üzere çeşitli kaynaklara) bağlıydı ve bu doğrultuda şekilleniyordu. Tasavvufun etkisi bundan ayrı olarak düşünölmelidir. Bu olgu, bir nevi dinî bağdaştırmacılık ya da farklı dinî bakış açılarının eklektik karışımı olarak tanımlanabilir. Fakat bağımsız bir olgu olarak Kızılbaş hareketi (ya da daha sonra alacağı adıyla Alevilik), 16. yüzyılda ortaya çıktı ve çok ciddi biçimde Safevi hanedanlığından etkilendi. 15. yüzyılda Safevi şeyhlerinin siyasi tabanlarını, İran ve Anadolu'daki Türkmen (Oğuz) boyları teşkil ediyordu. Şeyh Cüneyd (1447-1460), Şii fikirleri bu boylar arasında yaymaya başladı. Ayrıca onun Hurufilikten de ciddi bir biçimde etkilendiği bilinmektedir. Cüneyd'in ölümünü müteakip yeni doğan oğlu Haydar, onun takipçileri tarafından Tanrı'nın yeryüzünde tecessüm etmiş hâli olarak kabul edildi ve kutsandı. Haydar'ın savaşçı müritlerine, on iki Şii imamı temsil eden on iki üçgenle süslenmiş başlıklar takmaları sebebiyle "Kızılbaş" ismi verildi. Bu başlıklara ayrıca *tâc-ı haydarî* de denmiştir. 1487'de Haydar'ın en küçük oğlu İsmail dünyaya geldi ki o, İran'ın en güçlü şahı ve Safevi hanedanının kurucusu olacaktı (Averyanov, 2011: 67-68).

Melikoff aynı şekilde Aleviliğin ancak 16. yüzyılda tamamen şekillendiğini belirtir. Henüz 15. yüzyılda, Karakoyunlu hanedanı yarı göçebe Türkmenler arasındaki heterodoks öğretiyi destekliyordu. Reenkarnasyon inancı, Tanrı'nın insan şeklinde tezahürü, tek uluhiyet makamı olarak Ali'nin ve on iki imamın ululanması, Kerbelâ⁴ şehitleri için yas tutma ve şehitlik kültürünün hepsi; aşırı, tipik ve aynı zamanda da adı konulmamış Şii inanç manzumeleriydi ve 16. yüzyılda Kızılbaş öğretisinin gelişimini etkilemişti (Melikoff, 1998: 162).

Bu nedenle tarihi olarak "Alevi" ve "Kızılbaş" tabirleri, aynı sosyal ve dinkültürel olguyu ifade etmektedir. "Alevi" tabiri, önce "Kızılbaş"ın (hor görme veya aşığılama iması taşır) yerini alıp, ardından onu kullanımdan düşürerek henüz 20. yüzyılda yaygınlaşmıştır.

Çağdaş Türk araştırmacılarından R. Çamuroğlu da Aleviliğin bir inanç grubu olarak 16. yüzyıldan önce var olmadığını savunmuş ve Aleviliğin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı hususunda aynı sonuca varmıştır. Anadolu'da birbirleriyle temas halinde olan çeşitli heterodoks gruplar vardı. Fakat Safevilerin yayılmasıyla bu grupların temelde bağdaştırmacı görüşleri, daha belirgin yasal ve kavramsal çizgilere kavuştu (Çamuroğlu, 2008: 11).

Anadolu Alevileri ile Arap Alevilerini (Nusayriler) bir tutma eğilimi yaygın fakat yanlış bir tutumdur. "Nusayri" tabirinin akademik literatürde yaygın bir

⁴ Üçüncü Şii İmamı Hüseyin ve taraftarları 10 Ekim 680'de Kerbelâ yakınlarında katledilmiştir (Hicri 61 yılı muharreminin 10. günü).

biçimde kullanılmasına karşın kendi toplumu içerisinde bu yaygınlığa sahip olmadığı belirtilmelidir. Bu mezhebin Türkiye'nin Hatay şehrinde yaşayan ve "Nusayri" inançları hakkında yazan mensupları, kendilerine "Arap Alevisi" demektedir (Güler, 1994; Sönmez, 1994; Rende, 1994).

Nusayrîlik, Şii İslam içerisinde yer alan bir harekettir. S. Prozorov'un görüşüne göre Nusayrîler, Dürziler gibi İsmailîlerin bölgedeki alt koludur. Ancak bütün araştırmacılar buna katılmamaktadır. Örneğin L.Massignon, Nusayrîlerin "On İki İmamcı" (Şiiliğin ana kolu) olarak sınıflandırılabileceğine inanıyordu (Massignon, 1981: 110-114). Bu yaklaşım daha ikna edici görünmektedir.

Nusayrîlik mezhebinin son şeklini 11-12. yüzyıllarda aldığı ve isminin de mezhebin muhtemel kurucusu, 9. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Iraklı din âlimi Ebu Şuayb Muhammed ibn Nusayr el-Numeyri'den geldiği sanılmaktadır. Nusayr el-Numeyri, on birinci Şii imamı Hasan el-Askerî'nin hâmisiydi. Daha sonra Nusayrîlik hareketi Suriye'nin kuzeybatı kesimiyle sınırlı kaldı. Bununla birlikte "Nusayri" tabirinin etimolojisi hakkında farklı görüşler vardır: 1) İlk Hristiyanlar için kullanılan Latince "nazerini" tabirinin bir versiyonu, 2) Kufe'deki Naşuraya köyü, 3) Nasrânî (Hristiyanlar için kullanılan Arapça bir deyim), 4) Şii şehitlerinden biri olan Nusayr ismi 5) Sonraları Lübnan Dağı'ndan başlayıp Antakya'ya kadar uzanan, üzerinde Nusayrîlerin yaşadığı bölgeye adını veren Nusayra Dağı (et-Tavil, 2000: 81).

Muhammed bin Nusayr'dan sonra, mezhebin en önemli ikinci ismi Huseyn Hamdân el-Hasîbî olarak kabul edilir. Kendisi Nusayrîler nezdinde Kuran'dan sonra en önemli ikinci kitap olan Kitâbu'l-Mecmu'u yazmış ve 346'da (Hicri takvime göre) Halep'te ölmüştür. Türbesi bir hac mekanıdır ve oldukça saygı görmektedir (et-Tavil 2000:154). Geleneksel açıdan, Anadolu Alevilerinin son zamanlara kadar Kur'an dışında dinî bir metni bulunmadığı vurgulanmalıdır. Türk Alevilerinin inançları ve dini ritüelleri ile ilgili bütün bilgiler yazılı gelenekleri olmadığından sözlü olarak aktarılmıştır. Dini bilgilerin yazıya geçirilme süreci henüz 20. yüzyılda başlamıştır.

Et-Tavil, Nusayrî cemaatinde yedi kol olduğunu ileri sürer: 1) el-Cerrâne; 2) el-Gaybîyye; 3) el-Kilâzîye; 4) el-Haydâriyye; 5) el-Mâhusiyye; 6) en-Neyâsifa; 7) ez-Zuhûrâtiyye (et-Tavil, 2000: 232-333). Fakat bu kollar arasında bariz farklar bulunmamaktadır. Bunlar esas olarak bir aşirete veya belirli bir şeyhe bağlılığın göstergesidir. Esasen, Nusayrî cemaatinde Haydarîler ve Kilâzîler olmak üzere yalnızca iki grup vardır. Kilâzîler, 1011'de (Hicri takvimine göre) Antakya'daki Kilâzî köyünde Şeyh Muhammed bin Kilâzî önderliğinde teşkilatlanmıştır. Haydarîlik ise Antakya'da yaşayan Şeyh Ali Haydar tarafından kurulmuştur (et-Tavil, 2000, 333). Bugün dahi kırsal bölgelerde, iki grup arasında kız alıp vermeme durumu söz konusudur. İnanç bakımından Haydarîler ile Kilâzîler arasındaki temel fark, İmam Ali'nin makamının neresi olduğuyla ilgilidir. Haydarîler Hz. Ali'nin makamının

güneşte olduğuna inanırken Kilâzîler'e göre ise onun makamı aydadır (Türk, 2013: 39).

Konuyu daha ayrıntılı tahlil etmeksizin ortaya çıktıkları zaman dilimi, coğrafi dağılımları, kutsal metinlerin varlığı ve mensuplarının etnik kökenleri bakımından Anadolu (Türk) Aleviliği ve Nusayrî inancının (Arap Aleviliği) iki ayrı fenomen olduğu söylenebilir.

	Anadolu Alevi-leri	Arap Alevileri (Nusayrîler)
Ortaya Çıktığı Tarih	15-16. yüzyıldan itibaren	10-11. yüzyıldan itibaren
Coğrafi Dağılım	Anadolu	Suriye
Kur'an Dışındaki Kutsal Kitaplar	Yok	Kitâbu'l Mecmu'
Mensuplarının Etnik Kökenleri	Ağırlıklı olarak Türk	Arap

Yöntem

Bu makalede yazılı kaynaklara dayanan karşılaştırmalı tarih metodu ile etnografik alan çalışması yöntemi kullanılmıştır. Anadolu ve Arap Alevilerinin öğretilerinin kendine has yönlerini tetkik etmeden önce önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu makale iki inancın "geleneksel" biçimleri hakkındadır. Modern Türk toplumunda geleneğin rolü önemli ölçüde değişmiştir ve bu bağlamda "Aleviliğin modernleşmesi" olgusuna değinmek gerekmektedir. Her iki inancın "ideal biçimleri", aktüel gerçeklikle oldukça az ortak noktaya sahip olmakla birlikte konuyla ilgili bilimsel anlayışı kavramsallaştırmaya, Anadolu ve Arap Aleviliği öğretilerinin modern Türkiye'de uygulandığı biçimleriyle karakterlerini ve kendine has özelliklerini derinlemesine analiz etmeye yardımcı olmaktadır.

Bulgular

Anadolu Aleviliği öğretisi, İmam Ali'ye ve onun ailesine duyulan bağlılık kültürünün üzerine kuruludur. *Hak, Muhammed, Ali* üçlemesi⁵ bunun esasını teşkil eder. Aleviler kutsal kitap olarak Kur'an'a saygı gösterirler fakat onun emrettiği şekli/zahiri ritüelleri reddederler. Aleviliğin özünde bir ruh göçü ya da Türkçe'de *tenasüh*

⁵ Bu makaledeki bütün terimler Türkçe telaffuzlarıyla verilmiştir.

olarak ifade edilen reenkarnasyon inancı vardır. Alevi öğretisi ayrıca, Tanrı'nın insan bedeninde tezahürü -sözde "hulûl"- kavramına dayanır. Aleviler, ilahi varlığın tezahürünün yalnızca insanda değil, hayvanlarda ve tabiatın bazı cansız unsurlarında da olduğuna inanırlar. Bunu *vahdet-i vücüt* olarak adlandıırırlar.

Aleviliğın bünyesinde, inancını gizlemek ya da dini kılık değıştirme olarak bilinen *takiye* prensibi de mevcuttur. Fakat bu durumun Alevilerin yüzyıllar boyu korku içinde bırakılıp otoritelerden baskı görmeleri nedeniyle öncelikli olduğunu belirtmekte fayda var. Takiye, topluluğun kendini dış tehlikelere karşı korumasını mümkün kılan bir uygulamadır. Ali'ye bağılılıkla birlikte Aleviler 12 Şii imamının tümüne ilahi bir varlık olarak ibadet eder ve 12. İmam Mehdi'nin geleceğine inanır. Şehitlik kùltü ve Kerbela şehitleri için yas tutma da Alevi inanç geleneğinin merkezini teşkil eder. Alevilik felsefesinin diğeri iki önemli ilkesi, Ali ve 12 imamın destekçilerinin ululanması (*tevella*) ve bunun tersi olarak düşmanlarının lanetlenmesidir (*teberra*). Fakat İnan Şiileri arasında görölen kendine işkence etme geleneğı, Aleviliğın bir parçası değildir. Keza, Bektaşilerde nadir de olsa görölen bekarlık yemini uygulaması da Alevilikte bulunmamaktadır.

Alevilikte, Tanrı'nın bilgisine giden yol "dört kapıdan" geçer: *Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat*. İlk kapı olan şeriat; günde beş kez namaz kılmak, hac, oruç tutmak gibi İslam'ın temel öğretilerinden oluşur. İkinci kapı olan tarikat yalnızca cemaat üyelerine aktarılan bir Sufi öğretilisidir. Üçüncü kapı, ehil olmayanın erişemeyeceğı gizli bilgiyi ifade eden marifet kapısıdır. Ve son olarak dördüncü kapı, gerçeğın kendisi ya da hakikattir. Aleviler, özel statüleri ve kökenleri nedeniyle "tarikat ehli" olduklarına ve bu nedenle birinci aşamayı doğrudan geçerek manevi tekâmülün ikinci safhasında bulduklarına inanırlar. Diğeri taraftan Sünniler ise "şeriat ehli"dir. Aleviler için tarikat, şekle ve görünüşe aldırış etmeksizin dini emirlerin yerine getirilmesi anlamına gelir (Subaşı, 2010: 105).

Alevilik inancında kişisel tekâmül fikri çok önemlidir. Kadın erkek, bu dünyaya *insan-ı kâmil* yani mükemmel bir insan olmak için gelir ve hayatının sonunda böylece Tanrı'ya varır. Alevi inancının temel ahlaki ilkeleri "eline, diline, beline hâkim ol" şeklinde formülize edilir. İslam'ın şekle dayanan/zahiri ritüellerinin reddedilmesi, Aleviliğın dikkat çekici bir özelliğidir. Aleviler, özellikle *namaz* geleneğini yahut günde beş vakit dua edilmesini reddederler. Alevilerin kişisel tekâmül aşamalarından ilki olan şeriatı apriori olarak geçtiğı yönündeki açıklamanın yanı sıra, halk arasında yaygın olarak rağbet gören daha basit bir gerekçe mevcuttur. Nitekim Muğla'daki Ortaca köyünde yaşayan Aleviler, İmam Ali'nin camide namaz sırasında öldürüldüğüne ve bu nedenle onun takipçilerinin namaz kılmak ve camiye gitmekten muaf tutulduğuna inanmaktadırlar (Türkdoğan, 2006: 63).

Ramazan ayı boyunca oruç tutmayıp onun yerine Kerbela şehitlerinin anısına 12 günlük *muharrem* orucu tutmaları, Alevilerin şer'i hükümleri reddetmelerinin bir başka yönüdür. Bununla birlikte bazı yerlerde, çok nadir de olsa, diğeri tüm

ramazan ayı boyunca oruç tutarken yalnızca üç gün oruç tutan Alevilere rastlanabilir. Bu durum öncelikle büyük şehirlerdeki dış etkilerden kaynaklanmaktadır. Bu arada Arap Alevileri (Nusayrîler) ramazan ayında oruç tutmayı dini bir yükümlülük olarak görürler. Ayrıca muharrem ayı boyunca oruç tutarlar ve ayın onuncu günü olan *Aşure* gününü kutlarlar.

Nusayrîlik öğretisine göre, Tanrı üç esasın ayrılmaz birliğidir: *Mana, İsim, Bâb*. Bu üçleme belirli aralıklarla peygamberlerde tecessüm etmiştir. Son tecessüm, üçlemenin Hz. Ali, Hz. Muhammed ve Salmân al-Fârisî'de tezahür ettiği dönem olan İslamiyet'in kuruluşuna rastlar.

Nusayrîler, Ali'nin tüm peygamberlerde tezahür eden bir Tanrı olduğuna inanır. Mana, bâbdan aktarılan gizli bilgidir. *Ayn-Mim-Sin harfleri*, Nusayri inancının temelini oluşturur. Ayn harfi; büyük, ulaşılmaz ve esas olan Ali'dir. Mim harfi Hz. Muhammed'dir. Ve sin harfi, Hz. Muhammed'in ashâbı Selmân Fârisî'dir. Bu nedenle, Anadolu (Türk) Alevileri ve Arap Alevilerinin (Nusayrîler) üçleme anlayışları farklılık göstermektedir.

Arap Alevileri (Nusayrî'ler) öte yandan farklı bir cennet ve cehennem anlayışına sahiptirler. Cennet ve cehennemin insan bedeninde olduğuna inanırlar. Eğer bir insan iyiyse iyi bir hayat yaşar. Şayet bir insan kötü işler yaparsa kötü bir hayat sürer. Ruh, kendisine ayrılan süresini tamamlayana kadar bir bedenden diğerine göç eder. Sonra Tanrı, onu ya cennete ya da cehenneme gönderir. Burada cennet ışığa dönüşmek, cehennem ise bitki ya da hayvana dönüşmek anlamına gelir. Arap Alevileri (Nusayrîler), kâinat yaratıldığında yıldız yahut ışık olarak var olduklarına inanırlar. Ancak Tanrı onları işledikleri bir günah nedeniyle yeryüzüne göndermiştir. Buradan hareketle; Anadolu Alevileri ile cennet ve cehennemin başka bir dünyada olduğunu farz eden diğerlerinin aksine, Nusayrîlerin dünyanın kendisinin cehennem olduğuna inandıkları sonucuna varılabilir. Arap Alevilerine göre, her insan en az 70 kez dünyaya yeniden gelir (Eskiocak, 1998) ve bir sonraki hayatında tekrar yıldız olabilir (Keser, 2002: 52-54). Başka bir deyişle, hem Anadolu (Türk) Alevileri hem de Arap Alevileri (Nusayrî'ler) *reenkarnasyona inanmaktadır*. Bu bakımdan, her iki mezhep de deterministik ve kadercidir *fakat reenkarnasyon anlayışı ve cennet ve cehennem algıları farklıdır*.

Belki de Anadolu (Türk) Alevileri ile Türkiyeli Arap Alevileri (Nusayrî'ler) arasındaki en belirgin fark, *Enelhak* (Tanrı'nın insan formunda tezahürü) kavramı ile bağlantılıdır. Bu kavram Anadolu (Türk) Aleviliğinin merkezinde olsa da Arap Alevileri (Nusayrîler) tarafından *kabul görmemektedir* (Türk, 2013: 258).

İki toplumda *kadımların rolü* de bahsedilmeye değerdir. Anadolu (Türk) Aleviliğinin temel ilkesi kadın ve erkek arasındaki eşitliktir, bu yüzden kadın ve erkek dini törenlere birlikte katılmaktadır. Toplu ayinler, sosyal ve bireysel kontrol mekanizması olarak Allah'a ibadet etmek ve ruhsal yenilenmeyi sağlamak amacıyla düzenlenir. Dini fonksiyonuna ek olarak *cem*, gelenek bağlamında bir eğitim

işlevine de sahiptir. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde *cem*, Aleviler için yargı organı görevi görmüştür. Aleviler hiçbir zaman Osmanlı mahkemelerine başvurmamıştır; bunun yerine kişisel ve ailevi sorunların, bireyler arasında ve toplumda ortaya çıkan anlaşmazlıkların hepsi *cem* sırasında tartışılmıştır (Zelyut, 2011: 281).

Alevilikte, İmam Ali'nin yalnızca Hz. Fatıma ile evlenmesi gerekçe gösterilerek çok eşlilik kabul görmez. Arap Alevileri (Nusayrîler) de, Anadolu (Türk) Alevileri de dini bilgileri kadınlara öğretmezler. Ancak Nusayrî geleneğinde kadınların ayin yerinin yakınında durmalarına dahi izin verilmez ve bazı kaynaklara göre duaları duymamak için kulaklarına pamuk koymaları istenir (Türk, 2013: 83).

Arap Alevileri (Nusayrî) topluluğu iki kategoriye ayrılmıştır: Tecrübesizler (*amma*) ve seçilmişler ya da tecrübeliler (*hassa*). Seçilmişler alegorik olarak yorumladıkları ve tecrübesizlere açık olmayan kendi kutsal kitaplarına sahiplerdir. *Toplumsal amaçlı yasal düzenleme mekanizmaları da iki mezhep arasında farklılık göstermektedir*. Manevi kardeşlik kurumu (*musahiplik*), Alevi kültürünün topluluk üyelerini birbirine bağlayan en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilebilir. Kardeşlik yeminin koşulları son derece karmaşıktır. Musahiplik kurumunun kendisi, "her iki dünyada da hısmıklık" kavramını içermektedir; başka bir deyişle, ölümden sonraki yaşamı da kapsar. Her iki mezhepte de musahip olunan kişi "süt kardeş" olarak görüldüğünden evlenecek kızların musahibin ailesine gelin gitmesi yasaktır. Kardeşlik yemini yalnızca erkekler arasında yapılır. Çocuklar belli bir yaşa gelmeden önce bu yemini edemezler ancak o yaş net olarak belirtilmemiştir. Alevilikteki kardeşlik kurumu önemli bir sosyal mekanizmadır. Çünkü kardeşlerden biri öldüğü takdirde ailesinin sorumluluğu diğerine geçer. Kardeşlerden biri günah işlediğinde, suç ve suçun sorumluluğu da diğer kardeşine ve hatta ailesine kadar uzanır.

Alevilikte bir diğer önemli sosyal kurum, toplumdan dışlanma yahut diğer adıyla düşkünlüktür. Alevi örfüne göre, kızını Sünni biriyle evlendiren veya tersine Sünni bir kızı ailesine gelin getirenler "düşkün" ilan edilir. Bu insanlarla olan tüm temaslar sona erer ve Alevi cemaatinden uzaklaştırılırlar. Ancak bu "uzaklaştırma"nın derecesi işlenen günaha bağlı olarak değişebilir.

"Büyük günah" işleyenlerin toplu dualara ve şenliklere katılmalarına izin verilmez. Bu büyük günahlar cinayet, ihanet, zina, eşcinsellik, hırsızlık ve sebepsiz yere boşanma olarak tanımlanabilir. Bu günahlardan birini işleyen kişi "ikrarını bozmuş", diğer bir deyişle yolunu kaybetmiş addedilir. Bu tür insanlar, ceza süreleri doluncaya kadar topluluktan uzaklaştırılır; hiç kimse onlarla konuşmaz ve kimsenin onlarla yakınlık kurmasına izin verilmez. Bu ahlaki bir ceza davranışıdır. Cezası dolmadan önce affedilenler normal yaşama dönebilirler. Diğer bir deyişle, düşkünlük bir sosyal dışlama biçimidir ve Alevi toplumunun kapalı doğasını güçlendirmek ve dış dünya ile iletişimini önlemek için önemli bir kontrol mekanizması görevi görür (Türkdoğan, 2006: 66). Bununla birlikte, Alevilerin Sünni çoğunlukla yüksek derecede bütünleşmesi göz önüne alındığında, topluluklar arası sınırlar

büyük ölçüde kaybolmuş ve şehirlerde neredeyse fark edilmez hale gelmiştir. Çok sayıda insan şehirlere göç etmeden önce Alevi toplumundaki evliliklerin neredeyse tamamı ile mezhep içi evlilikler biçimindeydi.

Arap Alevileri (Nusayriler) de manevi kardeşlik geleneğine sahiptirler ancak bu gelenek, kendisini dini bilgileri genç kuşağa aktarmanın temel aracı olarak hizmet eden amcalık kurumu olarak göstermektedir. Amcalık geleneği, cemaatten belli erkeklere dini eğitim için bir çocuk vermeyi ifade eder. İlginçtir ki Haydâriiler ve Kilâzîler tarafından farklı şekillerde uygulanır. Kilâzîler tek aşamalı, sadeleştirilmiş bir ritüel uygularken Haydariler, dini eğitim alacak çocuk, hocasının evine gitmeden önce üç aşamalı bir ritüel izlerler. Bu durum Haydarilerin daha gelenekçi olduğunu, Kliazilerin ise değişime açık olup çağın koşullarına daha kolay uyum sağladığını göstermektedir.

Türkiye’deki Arap Alevileri (Nusayriler) çok sayıda bayram kutlarlar, bunların en önde gelenleri Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Gadir Bayramı (Hz. Muhammed’in Ali’yi halefi tayin ettiği gün), Mübahale Bayramı’dır (Hz. Muhammed’in Hristiyanlarla tartışma yaptığı gün). Bunlardan son ikisi Anadolu (Türk) Alevileri tarafından kutlanmaz. Nusayrî kültürü Hristiyan bayramlarından güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Bu nedenle Nusayriler; İsa’nın vaftiz edildiği 19 Ocak gününü (Kıddas Bayramı), yine onun doğum gününü (Milad Bayramı), “yumurta tatili” olarak çevrilen ve Hristiyanların Paskalya Yortusu’na benzeyen Yumurta Bayramı’nı ve diğer bayramları kutlarlar (Türk, 2013: 134).

Hıdrellez Bayramı hem Nusayriler hem de Aleviler için önemlidir ve 6 Mayıs’ta kutlanan Aziz George kültürüyle ilişkilendirilir. Aziz George, genellikle bir ejderha öldüren beyaz bir atın üstünde tasvir edilir ve insanlara yardım eden bir aziz olarak görülür. Türkiye’deki Aleviler ve Nusayriler onu Hızır ile özdeşleştirmiştir. Aynı şekilde, iki cemaatin de herhangi bir veli/azizle ilişkilendirilmiş kutsal yerleri ziyaret etme ritüelini içeren güçlü bir *türbe* geleneği vardır.

	Anadolu Alevileri	Arap Alevileri
Üçleme	Hak – Muhammed – Ali	Mana – İsim – Bâb Ali – Muhammad – Selmân-ı Fârisî
Enelhak kavramı	Var	Yok
Toplu ibadet (Cem)	Kadınlar ve erkekler birlikte	Kadınlar alınmaz

Ramazan'da oruç	Zorunlu değil	Zorunlu
Sosyal kurumlar	Musahiplik Düşkùnlük	Amcalık
Muharrem ve Aşure	Çok önemli	Çok önemli
Reenkarnasyon inancı (tenasüh)	Farklı algılanmakla birlikte ikisinde de mevcut	
Türbe geleneği	Çok önemli	Çok önemli

Sonuçlar ve Tartışma

Sonuç itibariyle, her iki mezhebin tabiatı gereği bağdaştırmacı⁶ olduğu ve her iki öğretinin de Hz. Ali ve onun ailesine olan bağlılık kùltüne dayandığı söylenebilir. Ancak, her ikisi de farklı üçleme anlayışına sahiptir. A. Y. Ocak'ın işaret ettiği üzere, Aleviliğin kökeninde Orta Asya Şamanizmi ile Budizm, Zerdüşçülük, Mazdeizm ve Maniheizm gibi doğu inançları yatmaktadır. Belirli ölçüde; Hristiyanlığın, Musevilięin ve -elbette- antik Anadolu ve Mezopotamya mitolojilerinin hepsinin Aleviliğin dini temellerinin teşekkülünde katkısı olmuştur. Şii unsurların Alevilikteki tezahürlerine gelince (12 İmam kùltü, cemaat üyelerinin erdiği sınırlar nispetinde katı bir biçimde ayrılması, Sünnilerle iletişimin yasaklanması vs.), bunların hepsi Safevi propagandasının yayılmasıyla ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Ocak, tasavvufi görüşlerin yanı sıra Türk heterodoksisinin İslamiyet'in kabulünden önceki devirlerin bakiyesi olan inançlara dayandığı sonucuna varmaktadır (Ocak, 2010: 281-282).

Bu süre zarfında Arap Alevileri (Nusayriler) Şii bir grup olarak ortaya çıkmış ve Hristiyanlıktan bünyesine birçok şey katmıştır: İsa'nın Tanrı'nın tecessümü olarak ululanması, İsa'nın havarilerinin ve bazı Hristiyan aziz ve şehitlerinin ululanması, Hristiyan bayramları, litürji, komünyon ayini vb (Petrushevsky, 2007: 322). Nusayrilerin Budizm ve Zerdüşçülükten etkilendikleri inkâr edilemezse de Şamanizmin onlar üzerindeki etkisi Anadolu (Türk) Alevilerine nazaran daha azdır.

⁶ Burada, bağdaştırmacı terimini kullanarak statik ve nihayetinde özcü bir din kavramı çerçevesinde "erime ve karışma" sürecini kastetmiyorum. Tek yönlü benzerlik ve farklılık anlayışına dayalı böyle bir yaklaşım, Markus Dressler'ın *Writing Religion* adlı kitabında eleştirilmiştir.

Öneriler

Uygulamada, Türkiye'deki Alevi ve Nusayri toplumları, kendilerini *Türk ve Arap Alevîsi* olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Her iki toplumun ortalama temsilcileri, iki inanç arasındaki farklara odaklanmamakla birlikte Hz. Ali ve ailesinin önemini öğretilerinde vurgulamaktadırlar. Her iki grup da Cumhuriyet'in ilkelerine ve demokrasiye büyük önem vermektedir. Dahası, kendilerini azınlık olarak görmeyip ulusal manada Türk kimliklerini açıkça belirtmekte ve Türk milletinin bir parçası olmak istemektedirler. Sünni-Müslüman çoğunluğa nazaran özel muamele görme çabası içerisinde değildirlere. Onlar için önemli olan, alt kimliklerinin Türk milletinin ayrılmaz bir parçası olarak tanınması ve dini özgürlükleri ile kültürel haklarının eşit bir biçimde güvence altına alınmasıdır.

Kaynakça

- Averyanov, Yuri Anatolyeviç (2011). *Haji Bektash Veli and the Sufi Brotherhood of Bektashiya*. Moscow: Mardjani Publishing House.
- Çamuroğlu, Reha. (2008). *Değişen Koşullarda Alevîlik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Dressler, Markus (2013). *Writing Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Eskiocak, Nasreddin (1998). *Yaratıcının Azameti ve Kur'ân'daki Reenkarnasyon*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.
- Et-Tavil, M. E. G. (2000). *Arap Alevîlerinin Tarihi, Nusayrîler*. Çev. İsmail Özdemir, İstanbul: Çivi Yazıları.
- Güler, İbrahim (1994). "Türkiyeli Arap Alevîleri". *Kervan*, 42: 16-19.
- Keser, İnan (2002). *Gelenek, Aile, Etnik Köken, Tarih ve Din Açısından Nusayrîler*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Massignon, Louis (1981). *Les Origines des Noursairis, in L'Elaboration de l'islam*. Paris.
- Melikoff, Irene (1998). *Hadji Bektach: un mythe et ses avatars. Genese et evolution du soufisme populaire en Turquie*. Leiden.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2010). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petrushevsky, Ilya Pavlovich (2007). *Islam in Iran in the 7th-15th Centuries*. SPb.
- Prozorov, Stanislav Mihailoviç (2004). *Islam kak Ideoloğişeskaya Sistema*. Moscow: Vostoçnaniya Literature.
- Rende, Ccevdet (1994). "Türkiyeli Arap Alevîleri". *Kervan*, 42: 17-19.
- Sönmez, Selim (1994). "Türkiyeli Arap Alevîleri". *Kervan*, 42: 16-17.
- Subaşı, Necdet (2010). *Alevî Modernleşmesi Sırrı Faş Eylemek*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Türk, Hüseyin (2013). *Nusayrîlik: Anadolu'nun Gizli İnanıcı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2006). *Alevi-Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Zelyut Rıza (2011). *Anadolu Aleviliğinin Kùltürel Kökeni: Türk Aleviliği*. Ankara: Kripto Yayınları.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından makalenin çevrilmesi sürecinde gerekli izni veren Darya Zhigulskeya'ya teşekkür edilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Makalenin orijinal künyesi: Zhigulskeya, Darya (2019). "Alevis Vs. Alawites In Turkey: From The General To The Specific (Based On Field Studies In The Town Of Hacibektaş And Hatay Province)". *International Journal of Humanities and Education (IJHE)*, 5(10): 195-206.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: Thanks are extended by the author to Darya Zhigulskeya, who gave the necessary permission during the translation process of the article.

Declaration of Conflicting Interests: The original article colophon Zhigulskeya, Darya (2019). "Alevis Vs. Alawites In Turkey: From The General To The Specific (Based On Field Studies In The Town Of Hacibektaş And Hatay Province)". *International Journal of Humanities and Education (IJHE)*, 5(10): 195-206.

Author's Note: This article was produced using the doctoral thesis titled *Book in Turkish Novel (1860-1901)*, prepared by Sultan Rabia Dervişoğlu.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.